

Pierādīšanas standarts fakta legālās prezumpcijas aspektā

The standard of proof the fact of legal presumption of respect

Mg. iur. Dace Radzeviča

LU Juridiskā fakultāte

LU Juridiskās fakultātes doktorante

E-pasts: radzevica@inbox.lv, tālrunis: 26423308

Atslēgvārdi: nevainīguma prezumpcija, fakta legālā prezumpcija, pierādīšanas nastas pārņemšana, pierādīšanas standarts.

Keywords: *The presumptions of innocence, legal presumption of the fact, transfer the burden of proof, the standard of proof.*

Satura rādītājs

levads	202
1. Pierādīšanas pienākums	203
2. Pierādīšanas standarts	206
Kopsavilkums	208
Izmantoto avotu saraksts	209
Atsauces	210
Summary	211

levads

Nevainīguma prezumpcija ir demokrātiskas valsts pamatprincips un viena no personas pamattiesībām, kas nostiprināta vairākos starptautiskos tiesību aktos, kā arī ir fundamentāls kriminālprocesa princips un vispārīgs Eiropas Savienības tiesību princips.¹ Nevainīguma prezumpcija ir viena no Eiropas Savienības dalībvalstu kopīgajām konstitucionālajām tradīcijām,² un šīs prezumpcijas ievērošana ir viens no taisnīgas tiesas pamatelementiem.

Minētās prezumpcijas būtība ir atspoguļota vairākos starptautiskajos tiesību aktos. Proti, 1948. gada 10. decembra ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 11. pants³ nosaka, ka katram cilvēkam, kam inkriminēts kriminālnoziegums, ir tiesības tikt uzskatītam par nevainīgu, kamēr viņa vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu atklātā tiesas procesā, kurā viņam tiek nodrošinātas visas iespējas uz aizstāvību. 1950. gada 4. novembra Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta otrajā punktā⁴ ir noteikts, ka ikviens, kas tiek apsūdzēts noziegumā, tiek uzskatīts par nevainīgu, kamēr viņa vaina netiek pierādīta saskaņā ar likumu. Vienlaikus nevainīguma prezumpcija ir nostiprināta Eiropas Savienības

Pamattiesību hartas 48. panta 1. punktā,⁵ kā arī ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14. pantā,⁶ kas paredz, ka katram, kam inkriminēts kriminālnoziegums, ir tiesības tikt uzskatītam par nevainīgu, kamēr viņa vaina nebūs pierādīta saskaņā ar likumu. No minētā izriet, ka nevienu nedrīkst notiesāt, iekams vaina nav tiesiski pierādīta.

Latvijas tiesību sistēmā nevainīguma prezumpcija nostiprināta divējādi – Latvijas Republikas Satversmes 92. pantā kā viena no cilvēka pamattiesībām un Kriminālprocesa likuma 19. pantā kā kriminālprocesa pamatprincips. Latvijas Republikas Satversmes⁷ 92. panta otrais teikums pauž, ka ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu.

Tādējādi minētie tiesību avoti atklāj jēdziena “nevainīguma prezumpcija” saturu:

- 1) personu nevar atzīt par vainīgu, kamēr tās vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu – tas nozīmē, ka nevienu personu nav atļauts notiesāt uz pieņēmuma pamata, ka viņa ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā;
- 2) pierādīšanas nasta gulstas uz apsūdzību, nevis uz personu, kurai tiesības uz aizstāvību, – tas nozīmē, ka personai nav jāpierāda savs nevainīgums;
- 3) visas šaubas par vainu ir jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, kas ir vispārzināms, krimināltiesībās piemērojams princips.

Tomēr Kriminālprocesa likumā ir paredzēta fakta legālā prezumpcija, t. i., bez papildu procesuālo darbību veikšanas par pierādītiem uzskatāmi 125. pantā uzskaitītie apstākļi, ja vien kriminālprocesa gaitā netiek pierādīts pretējais. Tādējādi galvenais legālās prezumpcijas piemērošanas problēmjaucējums ir fakta legālās prezumpcijas darbības robežas un nevainīguma un fakta legālās prezumpcijas korelācijas aspekti.

1. Pierādīšanas pienākums

Kriminālprocesā par pierādīšanas subjektiem ir uzskatāmas visas kriminālprocesā iesaistītās personas, kurām ar šo likumu uzlikts pienākums vai piešķirtas tiesības veikt pierādīšanu. Pierādīšanas pienākums pirmstiesas kriminālprocesā ir procesa virzītājam, bet tiesā – apsūdzības uzturētājam. Ja kriminālprocesā iesaistītā persona uzskata, ka kāds no Kriminālprocesa likuma 125. pantā prezumētajiem faktiem nav patiess, pienākums norādīt uz pierādījumiem par šā fakta neatbilstību īstenībai ir tai procesā iesaistītajai personai, kura to apgalvo.

Kriminālprocesa likuma 125. pants paredz, ka bez papildu procesuālo darbību veikšanas par pierādītiem uzskatāmi vispārzināmi fakti, ar spēkā stājušos tiesas spriedumu vai prokurora priekšrakstu par sodu citā kriminālprocesā konstatēti fakti, likumā noteiktajā kārtībā fiksēts administratīvā pārkāpuma fakts, ja persona par to ir zinājusi, fakts, ka persona zina vai tai vajadzēja zināt savus normatīvajos aktos paredzētos pienākumus vai tai vajadzēja zināt savus profesionālos un amata pienākumus, un mūsdienu zinātnē, tehnikā, mākslā vai amatniecībā vispārpieņemtu izpētes metožu pareizība, ja vien kriminālprocesa gaitā netiek pierādīts pretējais.

Jānorāda, ka Kriminālprocesa likuma 125. pants šajā likumā nav vienīgā tiesību norma, kas paredz fakta legālo prezumpciju, arī Kriminālprocesa likuma 355. panta otrajā daļā teikts – ja netiek pierādīts pretējais, par noziedzīgi iegūtu uzskatāma manta, arī finanšu līdzekļi, kas pieder personai, kura:

- 1) ir organizētas noziedzīgas grupas dalībnieks vai atbalsta to;
- 2) pati iesaistījusies teroristiskās darbībās vai uztur pastāvīgas attiecības ar personu, kas iesaistīta teroristiskās darbībās;

- 3) pati iesaistījusies cilvēku tirdzniecībā vai uztur pastāvīgas attiecības ar personu, kas iesaistīta cilvēku tirdzniecībā;
- 4) pati iesaistījusies noziedzīgās darbībās ar narkotiskām vai psihotropām vielām vai uztur pastāvīgas attiecības ar personu, kas iesaistīta šādās darbībās;
- 5) pati iesaistījusies noziedzīgās darbībās ar viltotu naudu, valsts finanšu instrumentiem vai uztur pastāvīgas attiecības ar personu, kas iesaistīta šādās darbībās;
- 6) pati iesaistījusies noziedzīgās darbībās, lai šķērsotu valsts robežu vai sekmētu citas personas pārvietošanu pāri valsts robežai, vai nodrošinātu citām personām iespēju nelikumīgi uzturēties Latvijas Republikā, vai uztur pastāvīgas attiecības ar personu, kas iesaistīta šādās darbībās;
- 7) pati iesaistījusies noziedzīgās darbībās saistībā ar bērnu pornogrāfiju vai bērnu seksuālo izmantošanu vai uztur pastāvīgas attiecības ar personu, kas iesaistīta šādās darbībās.⁸

Izvērtējot minētos Kriminālprocesa likuma pantus, jānorāda, ka Kriminālprocesa likuma 125. pantā noteiktos faktus sākotnēji tiesa uzskata par pierādītiem, ja vien kriminālprocesa gaitā netiek pierādīts pretējais, turklāt pierādīšanas nasta nemaz netiek pārnesta uz aizstāvības pusi. Savukārt Kriminālprocesa likuma 355. panta otrajā daļā norādītais sākotnēji netiek uzskatīts par pierādītu, bet tikai tad, ja aizstāvības puse atbilstoši izvīzītajam pierādīšanas standartam nevar pierādīt, ka manta ir legāli iegūta. Pierādīšanas pienākums šādā gadījumā tiek pārnests uz personu, kura nepiekrīt prezumpcijai par mantas noziedzīgo izcelsmi.⁹ Lai gan Kriminālprocesa likumā nav norādīti 355. panta otrās daļas piemērošanas nosacījumi, ņemot vērā to, ka pierādīšanas pienākums gulstas uz procesa virzītāju, autore uzskata, ka procesa virzītājam jāsniedz sākotnēji pierādījumi par to, ka, iespējams, manta ir noziedzīgi iegūta. Šāda minimālās prasības noteikšana procesa virzītājam ir atbalstāma, jo valstij ir pirmajai jānorāda uz esošajiem pierādījumiem, un tikai tad persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, var izvēlēties savu aizstāvības pozīciju. Tādējādi katrai personai, par kuru izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, ir tiesības zināt, kāda nodarījuma izdarīšanā to tur aizdomās vai apsūdz.¹⁰

Pierādīšanas nastas pārņemšana jeb pierādīšanas pienākuma uzlikšana pretējai pusei ir procesuāls līdzeklis, kas nozīmē to, ka tad, ja persona apšaubā (nepiekrīt) ar likumu prezumētu faktu (piemēram – pieņēmumu, ka īpašums iegūts nelikumīgi), tai jānorāda šaubu pamats vai jāpierāda pretējais. Bet jāņem vērā, ka personas vainas pierādīšana noziedzīgā nodarījumā joprojām ir apsūdzētāja pienākums.¹¹ Tomēr jebkurš minētais fakts var tikt atspēkots un turpmākajā pierādīšanas gaitā jāņem vērā tikai tas fakts, kurš tika pierādīts.

Proti, fakta legālās prezumpcijas gadījumā personai jāsadarbojas, lai valsts varētu konstatēt, vai noticis noziedzīgs nodarījums un vai persona ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Nevainīguma prezumpcijas saturu fakta legālās prezumpcijas darbības gadījumā maina tas, ka personai ir jāsadarbojas ar valsti atsevišķos jautājumos, piemēram, noskaidrojot īpašuma iegūšanas tiesiskumu.¹² Tādējādi fakta legālā prezumpcija maina nevainīguma prezumpcijas darbību, līdz ar to rodas jautājums, vai fakta legālā prezumpcija nepārkāpj nevainīguma prezumpcijas robežas. Lai izprastu fakta legālās prezumpcijas piemērošanas robežas, ir minami dažādi Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi. Lietā *Salabiaku pret Franciju* tiesa norādīja, ka ir pieļaujams paredzēt fakta legālo prezumpciju, taču ievērojot zināmus piesardzības noteikumus. Ja nacionālie normatīvie akti neparedzētu tiesai spēju vērtēt pierādījumus fakta legālās prezumpcijas piemērošanas gadījumos, tas grautu nevainīguma

prezumpcijas saturu. Vienlaikus valstīm ir jāizvērtē, vai fakta legālās prezumpcijas paredzēšana ir nepieciešama, kā arī valstīm ir jā saglabā efektīvas aizstāvības tiesības.¹³ Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā *Janosevic pret Zviedriju*¹⁴ vērtēja jautājumu, vai samērīguma princips ir ievērots attiecībā uz fakta legālās prezumpcijas pieļaujamību Zviedrijas nodokļu tiesībās, kas paredzēja, ka nodokļu auditā konstatētās neprecizitātes nodokļu deklarācijā ir uzskatāmas par neattaisnojamu rīcību, par ko vaino nodokļu maksātāju, un attiecīgi tika veikts nodokļa uzrēķins. Eiropas Cilvēktiesību tiesa šajā lietā nosprieda, ka prasītāja tiesības tikt uzskatītam par nevainīgu nav pārkāptas, jo fakta legālā prezumpcija ir piemērota saprātīgās robežās. Lai gan tiesa norādīja, ka pieteicējs saskārās ar pieņēmumu, ko bija grūti atspēkot, tomēr viņam bija pieejami aizstāvības līdzekļi, kas balstās uz subjektīviem elementiem, kā arī norādīja, ka efektīva nodokļu sistēma ir būtiska valsts finanšu interešu aizsardzībai. Arī lietā *Radio France and Others pret Franciju* Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija prasa, lai valstis ievēro noteiktas robežas legālās prezumpcijas aspektā un vērtētu riskus, kas var attiekties uz tiesībām uz aizstāvību.¹⁵

Tādējādi Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir vērtējusi fakta legālās prezumpcijas saprātīgās robežas, nosakot, ka legālās prezumpcijas piemērošanai jābūt samērīgai. Ja fakta legālā prezumpcija ir grūti atspēkojama, bet tomēr ir iespējams iesniegt pierādījumu par pretējo, tad fakta legālā prezumpcija ir piemērota saprātīgās robežās.

Savukārt lietā *Philips pret Lielbritāniju* Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka personai ir tiesības uz nevainīguma prezumpciju un ka pierādīšana gulstas uz apsūdzības uzturētāju, kas ir viens no taisnīgas tiesas pamatprincipiem. Vienlaikus norādot, ka šīs tiesības nav absolūtas, līdz ar to samērīga fakta legālā prezumpcija ir pieļaujama.¹⁶

Savukārt Eiropas Savienības Tiesa ir norādījusi, ka Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta 2. punkts nerada šķēršļus fakta legālās prezumpcijas piemērošanai, bet krimināltiesību jomā minētā konvencija uzliek valstīm pienākumu nepārkāpt šajā sakarā noteiktu sliekšni. Nevainīguma prezumpcijas princips, kas ir noteikts minētās konvencijas 6. panta 2. punktā, nav vienaldzīgs pret fakta vai likumu prezumpciju, kura ir sastopama krimināltiesībās. Tas liek dalībvalstīm to iekļaut saprātīgās robežās, ņemot vērā izskatāmās lietas nopietnību un saglabājot tiesības uz aizstāvību.¹⁷

Domājams, ka, skatot fakta legālās prezumpcijas piemērošanas "saprātīgās robežas", būtu vērtējams jautājums, vai personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir jāpierāda pozitīvi vai negatīvi fakti. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments ir norādījis, ka tiesību norma nav interpretējama tādā veidā, ka nodokļu maksātājam jāpierāda arī negatīvie fakti. Nodokļu maksātājs šādā gadījumā sniedz Valsts ieņēmumu dienestam visu iespējamo informāciju un, cik iespējams, sadarbojas, lai noskaidrotu iemeslus, kādēļ pastāv dokumenti, kas norāda uz pozitīvu faktu. Tomēr negatīva fakta pierādīšanas gadījumā pierādījumu nastas uzlikšana tikai nodokļu maksātājam ir nesamērīga un pārkāpj tiesību principu *negativae non probantus* (negatīvs nav jāpierāda).¹⁸

Ņemot vērā minēto, var secināt, ka fakta legālā prezumpcija ir pieļaujama tik lielā mērā, cik tā neierobežo personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Tas nozīmē, ka valsts atsevišķos gadījumos var uzlikt par pienākumu personai piedalīties pierādījumu vākšanā lietā, kas ir saistīta ar personas sodāma nodarījuma noskaidrošanu. Turklāt sevišķi svarīgi valstij ir nodrošināt, lai fakta legālajai prezumpcijai izvirzītās prasības būtu samērīgas un lai personai nebūtu liegtas tiesības sevi aizstāvēt un panākt

taisnīgu tiesu. Jānorāda, ka fakta legālā prezumpcija nav absolūta, saprātīgu šaubu gadījumā fakta legālā prezumpcija nav piemērojama.¹⁹

Fakta legālā prezumpcija iejaucas ļoti svarīgā procesā, kurš visbiežāk arī izšķir to, vai persona tiks atzīta par vainīgu vai ne. Tas ir pierādīšanas process. Fakta legālā prezumpcija noteiktās situācijās paredz, ka krimināllietas izskatīšanā svarīgi apstākļi ir uzskatīti par pierādītiem, ja vien netiek pierādīts pretējais. Tātad pierādīšanas nastas zināmas daļas pārņemšana uz personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, faktiski ir fakta legālās prezumpcijas būtība. Savukārt fakta legālā prezumpcija ir pretējs princips – pierādīšanas pienākums tiek pārņemts uz personu, uz kuru tas attiecas.²⁰ Saistībā ar pierādīšanas nastas pārņemšanu jārunā arī par aizstāvības pusei izvirzāmo pierādīšanas standartu.

Lai pēc iespējas samazinātu risku, ka persona varētu tikt nepatiesi notiesāta, pierādīšanas nasta tomēr gulstas uz apsūdzības uzturētāju un pierādīšanas standarts ir “ārpus saprātīgām šaubām”. Ņemot vērā, ka valsts ir atbildīga par taisnīgu krimināltiesisko sistēmu, kas gan kavē izdarīt noziegumus, gan atklāj noziegumus un attiecīgi soda pārkāpējus, apsūdzība tiek uzturēta valsts vārdā. Kriminālprocesa likuma 1. pants nosaka, ka kriminālprocesa mērķis ir nodrošināt efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neatīstas iejaukšanās personas dzīvē. Līdz ar to ir arī svarīgi nodrošināt objektīvu kriminālprocesa norisi. Tātad procesa virzītājs nedrīkst būt personiski ieinteresēts kriminālprocesa rezultātā, bet persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, protams, ir personiski tajā ieinteresēta. Papildus jānorāda arī tas, ka pierādīšanas nasta tiek uzlikta tai pusei, kurai ir lielāki resursi, t. i., valstij, jo valsts un privātpersonas faktiskās iespējas nav vienlīdzīgas.²¹ Valstij pieder daudzreiz lielāki resursi, arī tehnoloģiskās iespējas, piemēram, dažādu ekspertīžu veikšana (piemēram, DNS).

2. Pierādīšanas standarts

Termins “pierādīšanas standarts” kriminālprocesuālajā literatūrā tiek skaidrots šādi: “Pierādīšanas standarts attiecas uz to līmeni vai pakāpi, kādā jātiek īstenotai pierādīšanas nastai. Tas ir pārliecības vai iespējamības līmenis, kuru pierādījumiem jārada fakta izlēmēju prātā; tas ir standarts, kādā fakta izlēmējiem ar pierādījumu starpniecību jātiek pārliecinātiem no tās strīdu puses, uz kuru gulstas pierādīšanas nasta.”²² Pierādīšanas standarts “ārpus saprātīgām šaubām” tiek raksturots kā “augstākās pakāpes varbūtība”.²³

Tiek atzīts, ka krimināllietās tajos gadījumos, kad pierādīšanas nasta gulstas uz apsūdzētāju, pierādīšanas standarts ir augstāks, lieta jāpierāda tā, lai tiesnesim nepalīktu saprātīgas šaubas. Kriminālprocesa likuma 124. panta piektā daļa prezumē, ka pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā izslēgtas jebkādas saprātīgas šaubas par to esamību vai neesamību.

Jānorāda, ka attiecībā uz saprātīgu šaubu izslēgšanas principu kriminālprocesuālajā literatūrā ir apskatītas vairākas problēmas. Pirmkārt, risināts jautājums, kāpēc šāds princips ir nepieciešams. Professore K. Strada-Rozenberga norāda, ka saprātīgu šaubu izslēgšanas nosacījums izriet no nevainīguma prezumpcijas.²⁴ Proti, Kriminālprocesa likuma 19. panta trešā daļa nosaka, ka visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Nevainīguma prezumpciju paredz arī likuma “Par tiesu varu” 23. pants, t. i., nevienu nevar atzīt par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kamēr viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu.²⁵ Tiesājamam nav jāpierāda savs nevainīgums. Visas šaubas par tiesājamā vainu tiesai jāvērtē par labu tiesājamam. Tādējādi

nevainīguma prezumpcijas principā ietvertā norāde, ka visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, ir tulkojamas par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, jau paredz saprātīgu šaubu izslēgšanas principu. Ir uzskats, ka nevainīguma prezumpcijas saturs ir atbalstāms, jo valstij ir daudz lielākas iespējas un tā ir daudz stiprāka, tāpēc valsts var atļauties būt augstsirdīga. Savukārt citi zinātnieki nepiekrīt, ka valsts apsūdzības pusei uzliktās pierādīšanas nastai ir jābūt tik smagai, un norāda, ka nevajadzētu apsūdzētajai personai atļaut tiesas sēdē klusēt un nekautrīgi izturēties, ja veselais saprāts norāda, ka persona runātu, ja tā būtu nevainīga.²⁶ Tomēr jānorāda, ka viens no svarīgākajiem nevainīguma prezumpcijas elementiem ir tiesības neliecināt pret sevi. Minētās tiesības ir analizējusi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa. Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesa spriedumā lietā *Murray pret Lielbritāniju* ir konstatējusi, ka tiesības klusēt nav absolūtas. Tiesa, protams, nevar pieņemt notiesājošu spriedumu, pamatojoties galvenokārt uz apsūdzētā klusēšanu, atteikumu atbildēt uz jautājumiem vai iesniegt pierādījumus. Vienlaikus apsūdzētā klusēšana var tikt vērtēta kritiski, ja situācijās, kad nepārprotami būtu nepieciešami paskaidrojumi par apsūdzības iesniegtajiem pierādījumiem, apsūdzētais tos nesniedz. Notiesājoša sprieduma pieņemšana, pamatojoties uz apsūdzētā izmantotajām tiesībām klusēt, ir efektīvs piespiešanas līdzeklis, kas pierādīšanas pienākumu pārceļ no apsūdzības uz apsūdzēto, kas savukārt ir pretrunā ar tiesībām netikt piespiestam liecināt pret sevi vai atzīt savu vainu.²⁷

Otrkārt, literatūrā tiek apskatīts jautājums, kāds ir saprātīgu šaubu izslēgšanas principa saturs. Jānorāda, ka K. Strada-Rozenberga kā vispiemērotāko skaidrojumu ir izvēlējusies vārdu “pārlicība”, t. i., pierādīšana ir veikta atbilstoši attiecīgajam standartam, ja par tā patiesumu tiesnesim nav saglabājušās šaubas.²⁸ Pierādīšanas standarts krimināllietā ir saprātīgu šaubu izslēgšana, tas nozīmē, ka pierādījumiem ir jābūt tik spēcīgiem, lai nebūtu pamatotu šaubu par to, ka persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir izdarījusi noziegumu.

Lielbritānijas tiesību sistēmā pastāv termins “ārpus saprātīgām šaubām”. Minētais termins nosaka robežas, kuras jāievēro tiesai. Prokurora iesniegtiem pierādījumiem jābūt tik stingriem un pamatotiem un lietas faktu izskaidrojumiem jābūt tik saprātīgiem un pieņemamiem, ka par apsūdzēto vainu rodas pārlicība.²⁹ Pierādījums “ārpus saprātīgām šaubām” ir pierādījums, kas rada stingru pārlicību, ka apsūdzētais ir vainīgs. Tiesnesim var būt šaubas par apsūdzētā vainu, tomēr spriedums ir notiesājošs: personiska un emocionāla attieksme nav pietiekama, lai apgāztu prokurora apsūdzību, bet, ja šaubas ir saprātīgas, apsūdzētais ir jāatzīst par nevainīgu. Terminu “saprātīgas šaubas” var raksturot šādi:

- 1) tās ir racionālas, t. i., tās var racionāli pamatot;
- 2) tās ir konkrētas, t. i., tās ir balstītas uz krimināllietas faktiem (šis kritērijs katrā krimināllietā ir atšķirīgs, atkarīgs no nozieguma smaguma pakāpes, apsūdzētā attieksmes un tamlīdzīgi);
- 3) tās ir relatīvas, t. i., nepamatotības noteikšana tiek veikta krimināllietas ietvaros (ņemot vērā izdarītā nozieguma veidu un dabu).³⁰

Tomēr tiesa cenšas atrast relatīvu, ne absolūtu patiesību. Šī relativitāte ir atkarīga ne tikai no pieredzes, bet arī no cilvēciskām vērtībām. Lietā *Miller v. Minister of Pensions* (1974, Lielbritānija) tiesa attiecībā uz terminu “ārpus saprātīgām šaubām” norādīja, ka nav vajadzīga absolūta noteiktība bez mazākās šaubu ēnas, bet ir jābūt ļoti augstam iespējamības līmenim. Likums neizpildītu sabiedrības aizsardzības funkciju, ja atzītu nereālas varbūtības, tādejādi novirzoties no tiesvedības kursa. Ja pierādījumi pret personu ir tik stipri, ka atstāj tikai attālinātu tās attaisnošanas

iespējamību, kuru var atraidīt, norādot, ka “tas vispār ir iespējams, bet konkrētajos apstākļos nav pat varbūtējs”, lieta uzskatāma par pierādītu ārpus saprātīgām šaubām.³¹

Viena no termina “ārpus saprātīgām šaubām” interpretācijām ir tāda, ka vārds “saprātīgs” izmaina vārdu “šaubas”, lai tiesai būtu pieļaujams atzīt personu par vainīgu, kamēr tai ir šaubas par vainu, bet nodrošinot, ka šaubas nav saprātīgas.³²

Tātad, ja tiesnesim nav saprātīgu šaubu, var teikt, ka pierādīšanas standarts ir ievērots. Pārlicības rašanās nav patvaļīga, bet tā ir balstīta uz objektīviem apstākļiem. Tiesneša iekšējā pārlicība veidojas uz objektīviem pamatiem, kas attiecīgi rada tiesneša subjektīvo pārlicību. Šai pārlicībai jābūt tādai, lai tiesnesis varētu pamatot, kāpēc tā viņam radusies. Atbilstoši Kriminālprocesa likumam tiesas pienākums ir vērtēt, vai ar tiem pierādījumiem, ko sniegusi prokuratūra, konkrēto personu var atzīt par vainīgu, līdz ar to pierādījumiem ir jābūt tādiem, lai tiesnesim ir pārlicība, ka apsūdzētā vaina ir pierādīta. Ja no apsūdzības sniegtajiem pierādījumiem nerodas šāda pārlicība, apsūdzētais tiks attaisnots (labāk ir nenotiesāt vainīgu nekā notiesāt nevainīgu).

Jānorāda, ka pierādīšanas standarts valstij un personai ir atšķirīgs. Proti, valstij pierādīšanas standarts ir “lai nerastos saprātīgas šaubas”, bet personai – “saprātīgu šaubu radīšana”. Ņemot vērā minēto, secināms, ka valstij pierādīšanas standarts ir daudz augstāks nekā personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, jo apsūdzības uzturētājam pierādīšanas gaitā jāizslēdz jebkādas saprātīgas šaubas, savukārt personai, lai atspēkotu fakta legālo prezumpciju, pietiek, ka par attiecīgā fakta ticamību tā rada saprātīgas šaubas.

Kopsavilkums

Demokrātiskās valstīs nevainīguma prezumpcija ir viens no kriminālās justīcijas stūrakmeņiem, kas simbolizē cieņpilnu attieksmi pret cilvēka personību kā augstāko sociālo vērtību. Tas ir pamatprincips tiesiskuma īstenošanai kriminālprocesā, svarīga cilvēka tiesību un brīvību garantija. Nevainīguma prezumpcijas ievērošana ir viens no taisnīgas tiesas pamatprincipiem. Tomēr Kriminālprocesa likums pieļauj atkāpes no nevainīguma prezumpcijas, paredzot fakta legālo prezumpciju. Kriminālprocesa likums paredz, ka attiecīgā pantā noteiktos faktus sākotnēji tiesa uzskata par pierādītiem, ja vien kriminālprocesa gaitā netiek pierādīts pretējais, līdz ar to sākotnēji pierādīšanas nasta uz aizstāvības pusi nemaz netiek pārnesta. Savukārt Kriminālprocesa likuma 355. panta otrajā daļā norādītais sākotnēji netiek uzskatīts par pierādītu, bet tikai tad, ja aizstāvības puse atbilstoši izvirzītajam pierādīšanas standartam nevar pierādīt, ka manta un finanšu līdzekļi nav noziedzīgi iegūti. Tas nozīmē, ka pierādīšanas nasta gulstas nevis uz apsūdzības uzturētāju, bet uz personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, atvieglojot valsts apsūdzības uzturētāja pierādīšanas pienākumu. Papildus jānorāda, ka persona var pierādīt tikai pozitīvu apgalvojumu, tikai to, kas “viņam ir, nevis to, kā viņam nav” (manta ir legāli iegūta, apliecinot to ar attiecīgajiem attaisnojuma dokumentiem).

Krimināllietās ir noteikts augstāks pārlicināšanas slogs nekā civilīetās, jo jau kopš seniem laikiem ir nostiprinājies uzskats, ka ir jābūt spēcīgam pamatojumam, lai personai atņemtu brīvību vai dzīvību. Savukārt civilīetu iztiesāšanas mērķis ir panākt efektīvu un taisnīgu strīdu izšķiršanu. Nostāja, ka apsūdzībai ir jāpierāda tās personas vaina, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir balstīta uz riska samazināšanu līdz minimumam, lai nevainīga persona netiktu notiesāta, ja rodas saprātīgas šaubas. Valsts noteiktais pierādīšanas standarts “lai nerastos saprātīgas šaubas” un

“saprātīgu šaubu radišana” aizsargā personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, līdz brīdim, kad apsūdzība ir pierādījusi katru faktu, kas saistīts ar noziedzīgu nodarījumu, un visas saprātīgās šaubas ir novērstas. Fakta legālās prezumpcijas aspektā pierādīšanas standarts valstij un pierādīšanas standarts personai ir atšķirīgs. Valstij pierādīšanas standarts ir “lai nerastos saprātīgas šaubas”, bet personai – “saprātīgu šaubu radišana”. Valstij pierādīšanas standarts ir daudz augstāks, jo apsūdzības uzturētājam pierādīšanas gaitā jāizslēdz jebkādas saprātīgas šaubas, savukārt personai, lai atspēkotu fakta legālo prezumpciju, pietiek, ka par attiecīgo faktu tā rada saprātīgas šaubas. Tāpat obligāti jāparedz tiesas pienākums pārbaudīt pierādījumus, lai nodrošinātu tiesības uz taisnīgu tiesu.

Izmantoto avotu saraksts

Normatīvie akti

1. 1948. gada 10. decembra ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Pieejams: www.humanrights.lv/doc/vispaar/vispcd.htm [skatīts 21.09.2012.].
2. ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 61, 2003, 23. aprīlis.
3. 1950. gada 4. novembra Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 143/144, 1997, 13. jūnijs.
4. Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/lv/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303LV.01000101.htm> [skatīts 07.04.2013.].
5. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43, 1993, 1. jūlijs.
6. Kriminālprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 74, 2005, 11. maijs.
7. Par tiesu varu: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 1, 1993, 14. janvāris.

Periodika un citi materiāli

1. Āboltiņa, S. Legālā prezumpcija: tiesiskums un lietderība. *Jurista Vārds*, Nr. 9, 2006, 28. februāris, 1. lpp.
2. Čirule, D., Vainovskis, M. Legālās prezumpcijas institūts Kriminālprocesa likumā: aktuālie problēmjaudājumi. *Likums un Tiesības*, Nr. 7, 2006, jūlijs, 205.–213. lpp.
3. Markovs, M. Objektīvās izmeklēšanas princips. *Jurista vārds*, Nr. 2, 2006, 10. janvāris, 9.–11. lpp.
4. Meikališa, A., Strada-Rozenberga, K. Mantas konfiskācijas tiesiskais regulējums Latvijā un Eiropas Savienībā, tās izpildes mehānisma efektivitātes nodrošināšana, 17. lpp. Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/MantKonf.pdf>.
5. Strada, K. Objektīvā patiesība vai subjektīvā pārliecība kā pierādīšanas standarta kritēriji kriminālprocesā. *Likums un Tiesības*, Nr. 4, 2002, aprīlis, 98.–102. lpp.
6. Strada-Rozenberga, K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2002, 290. lpp.
7. Šimkus, S. Kā pilnveidot fizisko personu ienākumu kontroli. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 10, 2004, 16. marts, 3.–4. lpp.
8. Stumer, A. The presumption of innocence: Evidential and Human rights perspectives. Oxford: Hart Publishing, 2010, p. 218.
9. Diesen, C. Beyond Reasonable Doubt. Standart of Proof and Evaluation of Evidence in Criminal Cases. Pieejams: <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/40-7.pdf>.

Juridiskās prakses materiāli

1. Eiropas Savienības tiesas 2012. gada 22. novembra spriedums lietā C-89/11P.
2. Eiropas Savienības tiesas 2012. gada 16. februāra spriedums apvienotajās lietās C-72/10 un C-77/10.
3. Eiropas Savienības tiesas 2009. gada 23. decembra spriedums lietā C-45/08.
4. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004. gada 30. marta spriedums lietā *Radio France and Others v France*, 53984/00.
5. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 23. jūlija spriedums lietā *Janosevic v Sweden*, 34619/97.
6. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001. gada 5. jūlija spriedums lietā *Phillips v United Kingdom*, 41087/98.

7. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1996. gada 8. februāra spriedums lietā *Murray v. The United Kingdom*, 18731/91.
8. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1988. gada 7. oktobra spriedums lietā: *Salabiaku v France*, 10519/83.
9. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta 2006. gada 16. februāra lēmums lietā Nr. SKK-01-0095/06.
10. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2005. gada 8. novembra spriedums lietā Nr. SKA-337.

Atsauces

1. Eiropas Savienības tiesas 2012. gada 22. novembra spriedums lietā C-89/11P, 72. punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=130251&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1016702> [skatīts 09.04.2013.].
2. Eiropas Savienības tiesas 2012. gada 16. februāra spriedums apvienotajās lietās C-72/10 un C-77/10, 86. punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=119505&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1017914> [skatīts 09.04.2013.].
3. 1948. gada 10. decembra ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Pieejams: www.humanrights.lv/doc/vispaar/vispcd.htm [skatīts 21.09.2012.].
4. 1950. gada 4. novembra Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 143/144, 1997, 13. jūnijs.
5. Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/lv/treaties/dat/32007X1214/hm/C2007303LV.01000101.htm> [skatīts 07.04.2013.].
6. ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 61, 2003, 23. aprīlis.
7. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43, 1993, 1. jūlijs.
8. Kriminālprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 74, 2005, 11. maijs.
9. Meikališa, A., Strada-Rozenberga, K. Mantas konfiskācijas tiesiskais regulējums Latvijā un Eiropas Savienībā, tās izpildes mehānisma efektivitātes nodrošināšana, 17. lpp. Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/MantKonf.pdf>. [skatīts 15.04.2013.].
10. Kriminālprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 74, 2005, 11. maijs.
11. Šimkus, S. Kā pilnveidot fizisko personu ienākumu kontroli. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 10, 2004, 16. marts, 3.–4. lpp.
12. Āboltiņa, S. Legālā prezumpcija: tiesiskums un lietderība. *Jurista Vārds*, Nr. 9, 2006, 28. februāris, 1. lpp.
13. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1988. gada 7. oktobra spriedums lietā *Salabiaku v France*, 10519/83, 28. punkts
14. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 23. jūlija spriedums lietā *Janosevic v Sweden*, 34619/97, 102. punkts.
15. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004. gada 30. marta spriedums lietā *Radio France and Others v France*, 53984/00, 24. punkts.
16. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001. gada 5. jūlija spriedums lietā *Phillips v United Kingdom*, 41087/98, 43., 44. punkts.
17. Eiropas Savienības tiesas 2009. gada 23. decembra spriedums lietā C-45/08, 43. punkts.
18. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2005. gada 8. novembra spriedums lietā Nr. SKA-337, 10. punkts. No: *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2005*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 302. lpp.
19. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta 2006. gada 16. februāra lēmums lietā Nr. SKK-01-0095/06. Pieejams: www.at.gov.lv/files/archive/department2/2006/kd160206.doc [skatīts 09.04.2013.].
20. Cīrule, D., Vainovskis, M. Legālās prezumpcijas institūts Kriminālprocesa likumā: aktuālie problemjautājumi. *Likums un Tiesības*, Nr. 7, 2006, jūlijs, 205.–213. lpp.
21. Markovs, M. Objektīvās izmeklēšanas princips. *Jurista vārds*, Nr. 2, 2006, 10. janvāris, 9.–11. lpp.
22. Strada, K. Objektīvā patiesība vai subjektīvā pārliecība kā pierādīšanas standarta kritēriji kriminālprocesā. *Likums un Tiesības*, Nr. 4, 2002, aprīlis, 98.–102. lpp.
23. Stumer, A. The presumption of innocence: Evidential and Human rights perspectives: Hart Publishing, 2010., 21. lpp.
24. Strada, K. Objektīvā patiesība vai subjektīvā pārliecība kā pierādīšanas standarta kritēriji kriminālprocesā. *Likums un Tiesības*, Nr. 4, 2002, aprīlis, 98.–102. lpp.

25. Par tiesu varu: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 1, 1993, 14. janvāris.
26. *Strada-Rozenberga, K.* Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2002, 154. lpp.
27. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1996. gada 8. februāra spriedums lietā *Murray v. The United Kingdom*, 18731/91, 43.–55. punkts.
28. *Strada-Rozenberga, K.* Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2002, 155. lpp.
29. *Stumer, A.* The presumption of innocence: Evidential and Human rights perspectives. Oxford: Hart Publishing, 2010, p. 19–20.
30. *Diesen, C.* Beyond Reasonable Doubt. Standard of Proof and Evaluation of Evidence in Criminal Cases. Pieejams: <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/40-7.pdf> [skatīts 10.01.2013.].
31. *Strada, K.* Objektīvā patiesība vai subjektīvā pārliecība kā pierādīšanas standarta kritēriji kriminālprocesā. *Likums un Tiesības*, Nr. 4, 2002, aprīlis, 101. lpp.
32. *Stumer, A.* The presumption of innocence: Evidential and Human rights perspectives. Oxford: Hart Publishing, 2010, p. 20.

Summary

In democratic countries, the presumption of innocence is one of the pillars of criminal justice, a symbol of respect of the person as the highest social value. It is a fundamental principle of criminal justice, the important warranty of human rights and freedom. The presumption of innocence is one of the fundamental principles of a fair trial. However, the Criminal procedure law allows departure from the presumption of innocence, prescribing the legal presumption of the fact. This means that the burden of proof lies not on the prosecutor, but on the accused in cases prescribed by law thus facilitating the burden of proof of the prosecutor.

From early times, those who prized freedom have required a strong justification for condemning a defendant and depriving him of either his life or liberty. The law demands a higher burden of persuasion in criminal than in civil trials because the potential loss is so much greater in criminal than in civil trials, the risk of error must accordingly be reduced.

It should be noted that the standard of proof for the State and the standard of proof for the accused is different. Accordingly, the standard of proof for the State is “to avoid any reasonable doubt” but standard of proof for the accused is “creation of reasonable doubt”. The standard of proof for the State is higher than the standard of proof for the accused because the prosecutor in the process of trial must exclude any reasonable doubt, while for the accused is sufficient to create a reasonable doubt regarding the fact for disapproving the legal presumption of the fact.

In the process of application of the legal presumption of the fact, it should be possible for the accused to disapprove the legal presumption of the fact, thus creating a reasonable doubt for the court, it is not allowed to restrict the right of defense, and must provide the legal obligation to verify the proof in order to ensure the right to a fair trial. The necessity of the legal presumption of the fact must be justified and it must be reasonable.